Людмила Турчина

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ

Сучасне виробництво вимагає від випускників шкіл знати свої нахили для успішного освоєння вимог, що висуваються до працівників. Профільне навчання – це складова частина процесу вибору подальшого напряму освіти і професійної діяльності. Процес профільного навчання веде до формування тих ціннісних орієнтирів і установок, які дозволяють більш обґрунтовано вибрати траєкторію професійного навчання і трудової діяльності після закінчення школи.

На сьогоднішній день випускники загальноосвітніх шкіл зустрічаються з величезною кількістю труднощів у процесі вибору професії. І, як правило, це прямо пов’язано з відсутністю важливих навичок в учнів, які визначають самостійність у виборі життєвого шляху взагалі і професії зокрема. І лише ті старшокласники, які підготовлені до свідомого засвоєння знань відповідно до наочних профілів навчання, розуміють мету і принципи професійного визначення і профільного навчання в цілому. Головне завдання керівників і педагогів – створити умови для актуалізації і структуризації навчальних і професійних цілей старшокласників, організувати процес, направлений на вибір професії кожною людиною. Таким чином, школа стає місцем випробування сил учнів, місцем, в якому можливо здійснити вибір усіх видів діяльності і її форм.

Проблемою підготовки старшокласників до вибору професії займалися І.Я. Каплунович, Є.О. Клімов, С.С. Мартинова, Т.А. Пушкіна, Л.М. Фрідман, які відзначали, що вибір професії у старшокласників залежить від соціальних потреб. В.С. Батурін, С.К. Копитов, М.П. Маланюк, М.М. Фіцула розглядали психологічні аспекти роботи профорієнтації через трудове виховання молодших школярів. Системі роботи профорієнтації зі старшокласниками, що озброює школярів необхідними знаннями для вибору у світі професій, умінням оцінювати свої індивідуальні особливості, присвячені роботи А.Б. Боровського, Л.Д. Денисько, Г.Д. Заболотного, Л.А. Йовайши, С.Я. Карпіловської, С.М. Коцюби, В.Ф. Остапенко, В.В. Синявського, Т.М. Потапенко, Б.О. Федоришина, П.І. Шевченко, Г.В. Щокіна, О.О. Ящишина.

А.П. Чернявська виділяє метод індивідуальної профорієнтації як основний і невід’ємний метод роботи профорієнтації в середніх і старших класах. Р. Каверіна звертає увагу на вивчення здібностей школярів, які, на її думку, є основою роботи профорієнтації.

Особливості професійного самовизначення вивчали В.А. Бодров,

В.М. Звонарева, Е.О. Клімов, А.Ф. Кудряшова, І.Д. Ладанов, А.К. Маркова, Г.С. Никіфоров, В.Б. Сисенкова, А.А. Смірнов, П.А. Шавір. Як психологічну проблему підготовки до трудової діяльності у формуванні професійної спрямованості старшокласників на різні професії вивчали Г.Г. Бас, М.Т. Благініна, Ю.Г. Барабаш, А.П. Верхола, Ю.І. Конфеткіна, М.А. Кузнецова, Д.В. Луцик, В.І. Ороховський, Б.Н. Ройзман, В. А. Сазонова, Н.Ф. Щербина, М.М. Ярошенко.

Проблеми роботи профорієнтації з позакласної діяльності школярів досліджували З.М. Бєлих, А.В. Ляпін, Г.В. Осадчий, С.М. Філоненко, М.М. Хвостів, Т.В. Черникова, З.В. Шашкова. Особливості підготовки класних керівників до профорієнтаційної роботи вивчали Г.П. Бондаренко, Л.П. Бондаренко, С.К. Копитов, М.П. Маланюк, А.М. Ткаченко. Організація профорієнтаційного профільного навчання як професійний вибір учнів, від якого неабиякою мірою залежать успішність навчання в старших класах, підготовка до переходу на наступний освітній ступінь, а в цілому і до майбутньої професійної діяльності, висвітлені в працях О.В. Адаменко, М.В. Бурова, Т.К. Елькінда, С.Д. Лопатіної, М.В. Немова, А.М. Пищик.

Разом з тим значні дослідження питань підготовки старшокласників до вибору професії не вичерпують всіх аспектів цієї області. Недослідженим залишається питання створення педагогічних умов підготовки старшокласників до вибору професії в профільних класах загальноосвітньої школи. Вивчення цих умов потребує подальшої розробки. Нова парадигма професійної орієнтації, яка базується на особистісно зорієнтованому підході, вимагає ефективного використання потенційних можливостей учня, спрямованих на формування усвідомленого вибору професії залежно від його індивідуальних особливостей, ставить перед педагогами і керівниками освіти завдання поєднання профорієнтаційної роботи з предметним навчанням, тобто перехід в старших класах на профільне навчання.

Метою даної статті є спроба дослідити педагогічні умови, які забезпечують підвищення ефективності підготовки старшокласників до вибору професії в профільних класах загальноосвітньої школи.

В ході теоретичного осмислення проблеми був висунутий комплекс педагогічних умов підготовки старшокласників до вибору професії: тьюторський супровід підготовки старшокласників до вибору професії, профільне навчання як основа самостійного вибору професії, управління вибором професії, які в ході експериментальної роботи слід було підтвердити або спростувати.

Слід зазначити, що критерієм ефективності підготовки до вибору професії (з позиції особистісного підходу) є не що інше, як готовність до даного вибору. Готовність в профорієнтаційному сенсі М.В. Завзятих визначає як «інтегральну властивість особистості, що дозволяє усвідомлено і самостійно здійснювати стратегію формування професійного

вибору і що виражається в етичній, психофізіологічній і практичній готовності у формуванні і реалізації усвідомленого професійного наміру і прагнення; результат направленої підготовки і самопідготовки у професійному самовизначенні; один з проявів рівня розвитку особистості школяра» [1, с. 33]. Тобто, результат, досягнутий в процесі цілеспрямованої підготовки старшокласників до здійснення професійного вибору, виражається в стані готовності до нього, а сама готовність є умовою успішності даного вибору.

Спираючись на роботи Л.С. Виготського, А.Я. Журкиной, Т.Е. Клімової, Н.В. Кузьміной, С.Н. Чистякової та ін., ми визначили критерії і показники, які найбільшою мірою відповідають готовності старшокласників до вибору професії [2; 3; 4; 5; 6]: когнітивний, мотиваційно-потребний, діяльно-практичний. З метою успішного управління процесом підготовки старшокласників до самостійного вибору професії були визначені рівні готовності – низький, середній і високий.

Об'єктом дослідження, яке проводилося у вигляді анкетного опитування, бесіди, спостережень, стали учні 9–11 класів. На питання анкети «Ви визначилися з планами на майбутнє після закінчення школи?» понад 90 % опитаних старшокласників відповіли ствердно. *Дев'ятикласники:* 65,5 % продовжити навчання в середній школі; 26,3 % вступити в середні професійні навчальні заклади; 1,9 % планують влаштуватися на роботу і продовжувати навчання на заочній формі навчання; 6,3 % ще не визначилися. *Десятикласники:* 68,3 % продовжити навчання у вузах; 22,7 % вступити в середні професійні навчальні заклади; 2,4 % планують влаштуватися на роботу і продовжувати навчання на заочній формі навчання; 1,2 % йти в армію; 5,4 % ще не визначилися. *Одинадцятикласники:* 70,6 % продовжити навчання у вузах; 22,5 % вступити в професійні навчальні заклади; 2,7 % планують влаштуватися на роботу і продовжувати навчання на заочній формі навчання; 0,2 % йти в армію; 4 % ще не визначилися.

Аналіз анкетних даних дозволяє стверджувати, що більшість респондентів прагнуть вступити у вузи, при цьому диференціація особистих планів випускників шкіл залежить від трьох основних чинників: соціально-професійний статус батьків (чим вище статус батьків, тим сильніше в планах випускників орієнтація на високий рівень освіти); рівень урбанізації (чим вище рівень урбанізації того населеного пункту, де закінчують школу, тим сильніше виявляється в життєвих планах орієнтація на високий рівень освіти); стать старшокласника (хлопці більшою мірою, ніж дівчата, орієнтовані на здобуття вищої освіти, а дівчата частіше, ніж хлопці, планують вступити в середні спеціальні навчальні заклади).

Таким чином, в основному після закінчення середніх загальноосвітніх шкіл плани старшокласників у питанні зайнятості направлені на навчання в професійних навчальні закладах. А досить

великий відсоток охочих вчитися у вищій школі вказує на підвищення освітнього рівня населення, а також на прагнення молоді мати гарантії працевлаштування по закінченні вищого навчального закладу.

Щодо сформованості соціальних планів старшокласниками, необхідно звернути увагу на проблему вибору профілю навчання. У психології ця проблема традиційно розглядається як етап вольового акту, що виникає у школярів старших класів, у результаті створення психологічних новоутворень у вигляді нових цілей, оцінок, мотивів, установок, сенсів [7, с. 21]. Більше 50 % дев'ятикласників мають серйозні складнощі у визначенні профілю навчання. З них – 35,3 % вибирають, порадившись з батьками, 16,8 % – під впливом учителів, 24,6 % – самостійно, 13,3 % – на основі досліджень своїх нахилів і здібностей, 10 % затрудняються у своєму виборі.

При цьому вибір, який зробили старшокласники (за винятком – на основі досліджень своїх нахилів і здібностей), як показало дослідження, часто не співпадає з нахилами і здібностями. Так, у 63,5 % респондентів вибір профілю подальшого навчання не співпав з результатами досліджень їх нахилів і здібностей. Причиною такого явища є те, що нерідко в школах налічується мала кількість профілів, тому старшокласники вимушені вибирати з того, що є. Часто головним критерієм вибору стають не здібності учня, а «сильний» клас, класний керівник, перспективна професія тощо.

Таким чином, профільне навчання як спеціалізована освітня система повинно створювати сприятливі умови для підготовки випускників для ухвалення самостійних рішень в умовах вільного вибору, які мають фундаментальні знання, уявлення про майбутню професійну діяльність і усвідомлену потребу в отриманні вибраної спеціальності. А від діяльності педагогів залежить результативність реалізації ідеї профільного навчання, яка покликана подолати протиріччя між зростаючою складністю світу і готовністю підлітка орієнтуватися в нових умовах життя.

Однією з цілей констатуючого експерименту було виявлення готовності педагогічного колективу до здійснення супроводу професійного і особистісного самовизначення старшокласників в умовах профільного навчання. Про його готовність можна говорити, проаналізувавши відповідь питання: «Де можна отримати інформацію про можливості працевлаштування з вибраної Вами спеціальності?»: «Про працевлаштування розповість класний керівник» – 9-кл. – 1,6 %; 10-кл.– 1,2 %; 11-кл. – 0,8 %.

Відзначимо той факт, що вплив шкільних служб на наявність інформації у школярів про можливості працевлаштування мінімальне, тоді, як головна роль – порадника у вирішенні питання пошуку роботи – належить батькам. Аналізуючи участь педагогів у формуванні готовності до вибору професії учнів, ми співвіднесли результати анкетування вчителів і учнів, які свідчать про те, що педагоги переоцінюють з деяких питань

свою роль. Так, більше 50 % педагогів вважають, що вони часто аналізують інтереси і нахили учнів, щоб допомогти їм у виборі професії, проте, тільки 18 % учнів підтверджують це. Всього лише 14 % учнів отримують знання за допомогою вчителів, 18 % старшокласників при формуванні мотиву вибору професії отримують допомогу від вчителів.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про недостатню роль педагогів у професійному виборі учнів. Їх готовність до психолого-педагогічного супроводу даного процесу буде сформована за умови планомірної роботи, заснованої на розумінні педагогами важливості і значущості самого процесу, в якому головна роль повинна бути відведена тьютору, що здійснює персональний супровід кожного школяра у виборі професійного шляху.

Таким чином, якісний аналіз результатів діагностичного дослідження на початковому етапі дозволяє стверджувати, що в ситуації, яка склалася, старшокласники загальноосвітніх і профільних класів є найбільш соціально уразливою категорією населення, оскільки школа на сьогоднішній день не має ні дієвого процесу управління профорієнтацією, ні системи заходів профорієнтацій, що відповідає запитам сучасного ринку праці; педагоги практично позбавлені можливості використовувати новітні інфокомунікаційні технології у викладанні учбових предметів; відсутність передпрофільної підготовки, системи взаємодії середніх і вищих навчальних закладів. Тому школа вимушена виходити з власних можливостей і недостатніх ресурсів, зазнаючи при цьому труднощів у спеціально підготовленому кадровому забезпеченні.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці і впровадженні в педагогічний процес методичних рекомендацій щодо вдосконалення підготовки старшокласників до вибору професії в профільних класах загальноосвітньої школи, що дозволяють реалізувати на практиці виділені педагогічні умови. Отримані результати можуть бути використані класними керівниками, шкільними практичними психологами, соціальними педагогами, працівниками позашкільних установ, викладачами вузів при роботі з проблемами професійного самовизначення старшокласників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ретивых М. В., Формирование у старшеклассников готовности к профессиональному самоопределению. – Брянск : БГПИ, 1994. – 125 с.
2. Выготский Л. С. Избранные педагогические исследования / Л. С. Выготский. – М., 1956. – 189 с.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под редакцией В. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 420 с.
4. Климова Т. Е. Педагогический эксперимент : учебное пособие / Т. Е. Климова, И. А. Кувшинова. – Магнитогорск : МаГУ, 2004. –

158 с.

5. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузмина. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1980. – 172 с.
6. Чистякова С. Н. Профессиональное самоопределение и профессиональная карьера молодежи / Профессиональное самоопределение и профессиональная карьера молодежи (под ред. С. Н. Чистяковой, А. Я. Журкиной). – М. : Ин-т профессионального самоопределения молодежи РАО, 1993. – С. 3–10.
7. Чистякова С. Н. Проблема самоопределения старшеклассников при выборе профиля обучения / С. Н. Чистякова // Педагогика. – 2005. – № 1. – С. 19–26.